

**МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ**

zeitgeist

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	6
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ПЕРОДУ ГЕТЬМАНАТУ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	12
РОЗДІЛ 3. ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ.....	19
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Здобуття незалежності новою державою і становлення її як суб'єкта міжнародних відносин ніколи не буває простим процесом. Україна отримала незалежність у 1991 році в результаті розвалу СРСР, однак, впродовж понад 20 років, аж до Революції Гідності не змогла стати по-справжньому суверенною державою, яка визначає власні геополітичні пріоритети задля благополуччя своїх громадян. Залежність від постачання російського газу і кредитної підтримки північного сусіда, корумпованість політичної еліти, яка діяла як у внутрішній, так і у зовнішній сфері на власну користь без урахування реальних інтересів народу, ледь не коштували нашій країні можливості відбутися як самостійній суверенній державі, спричинили анексію Російською Федерацією Криму і війну на Сході. Подолання загроз сучасній державності України без дієвої міжнародної підтримки буде суттєво ускладненим, якщо взагалі не неможливим.

Пошук шляхів виходу з непростой геополітичної ситуації є одним з основних завдань, що стоять нині перед Україною. Правильний напрям у вирішенні цих проблем може підказати нам історичний досвід, тому особливо необхідними і актуальними нині стають історичні дослідження подій, які відбувалися в Україні в минулому. Особливий інтерес у цьому плані для сучасних дослідників складає історія становлення міжнародної правосуб'єктності нашої країни в період Української революції. Не применшуючи значущість у процесі генези міжнародної правосуб'єктності України діяльності урядів Центральної Ради та Директорії, ми обрали для вивчення Українську Державу гетьмана П. Скоропадського, оскільки саме за його правління міжнародні відносини України розвивалися особливо активно, зовнішньополітичні рішення не були декларативними і, відповідно до наявних можливостей, втілювалися у життя, була створена ефективна дипломатична служба. Допущені ж прорахунки, які, врешті-решт, і призвели до падіння

Гетьманату, дають підстави провести аналогії із сучасною ситуацією та зробити відповідні висновки та рекомендації.

Дослідженням вказаної проблематики займалися на монографічному рівні такі вчені як І. Б. Дацків [5; 6; 7] та О. В. Задорожній [12], відповідно у історичному і міжнародно-правовому розрізі. Окремими питаннями зовнішньої політики Української держави займалися такі дослідники як О. Д. Бойко [1], П. П. Гай-Нижник [2], М. С. Гедін [3], В. І. Головченко [4], С. І. Дегтярьов, В. М. Завгородня [9; 30], Л. Є. Дещинський [10], В. М. Іванов [14], С. В. Кульчицький [16], Б. С. Левик [17], В. С. Макарчук [18], І. Є. Петренко [24], О. О. Пономаренко [25], Ф. М. Проданюк [26], Н. Я. Рудий [18], У. Р. Уська [30] та ін. Однак, не зважаючи на значну кількість публікацій з подібної тематики, слід зазначити, що більшість досліджень лежать у площині історичної науки. Фундаментальних досліджень з визначення міжнародної правосуб'єктності Української держави майже не проводилось. Це також зумовлює **актуальність** обраної теми дослідження.

Метою роботи є виявлення ознак і елементів міжнародної правосуб'єктності Української Держави гетьмана П. Скоропадського та визначення можливості врахування здобутків і прорахунків у міжнародних правовідносинах того періоду в сучасних умовах.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) охарактеризувати поняття і загальнотеоретичні аспекти міжнародної правосуб'єктності держав з метою встановлення відповідності їм Української Держави 1918 р.; 2) вивчити основні напрямки зовнішньої політики та міжнародних відносин уряду П. Скоропадського, з'ясувавши його досягнення та недоліки; 3) визначити, які елементи міжнародної правосуб'єктності держави були характерними для Української Держави; 4) проаналізувати досвід Української Держави як суб'єкта міжнародного права, узагальнити його значення для України в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини Української Держави гетьмана П. Скоропадського. **Предметом** виступає становлення та розвиток міжнародної правосуб'єктності Української Держави 1918 р.

Методологічну основу роботи складають загальнонаукові і спеціальні методи наукових досліджень, принципи об'єктивності, системності, історизму.

Структура роботи обумовлена її метою та завданнями і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота викладена на 29 сторінках, з них 26 сторінок основного тексту, список використаних джерел на 3 сторінках, всього 30 найменувань. Бібліографічний опис джерел та літератури складено відповідно до вимог ДСТУ 83302: 2015.

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВ ТА ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Взагалі суб'єктом права є особа, за якою право визнає здатність бути носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Держава виступає носієм прав та обов'язків як у внутрішньому, так і у міжнародному праві. Як суб'єкт міжнародного права вона володіє здатністю мати права та обов'язки за міжнародним правом, здатністю вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, у тому числі, в процесі творення міжнародно-правових норм, виступати перед міжнародними судами.

На думку О. В. Тарасова *суб'єктом міжнародного права* необхідно вважати такого учасника міжнародних відносин, поведінка якого безпосередньо регулюється нормами міжнародного права [21, с. 32]. Це визначення, на нашу думку, є найбільш загальним і не відображає всіх ознак, що є характерними для суб'єкта міжнародного права.

Інше визначення дає В. А. Романов. Він вважає, що суб'єкт міжнародного права – це носій міжнародних прав і обов'язків, що виникають відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права або положень міжнародно-правових актів [20, с. 56].

Найбільш детальне визначення поняття пропонує А. С. Овчаренко, який вважає, що суб'єкти міжнародного права – це учасники міжнародних відносин, що врегульовані нормами міжнародного права або приписами міжнародно-правових актів, які володіють юридичною незалежністю і здатністю самостійно здійснювати права і обов'язки, встановлені даними нормами чи приписами, а також несуть відповідальність за їх порушення або є носіями міжнародної правосуб'єктності [28, с. 69]. На нашу думку, це визначення є найбільш точним і відображає всі ознаки, які притаманні суб'єкту міжнародного права. У ньому врахований той факт, що для того, щоб бути повноцінним суб'єктом міжнародного права, держава має бути вільною від зовнішнього політичного

контролю, на власний розсуд визначати свою поведінку у відносинах з іншими державами.

Як відомо держава є первинним і основним суб'єктом міжнародного права, проте поряд з державами носіями прав та обов'язків за міжнародним правом виступають міжнародні міжурядові організації, державоподібні утворення, в окремих випадках – нації (народи), які борються за незалежність. Сучасні науковці часто відносять до кола суб'єктів міжнародного права і фізичних та юридичних осіб, у разі, коли останні вступають у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, що врегульовані нормами міжнародного права (наприклад, звертаються захистом прав до міжнародних судів).

З поняттям суб'єкта міжнародного права тісно пов'язане інше поняття – міжнародна правосуб'єктність. Німецький професор М. Гердеген вважає, що міжнародна правосуб'єктність означає здатність володіти міжнародно-правовими правами та обов'язками [19, с. 94].

А. С. Овчаренко взагалі виділяє міжнародну правосуб'єктність в окремий інститут. На його думку, право міжнародної правосуб'єктності – це інститут сучасного міжнародного права, що об'єднує групу правових норм, де визначаються юридичний зміст суб'єкта міжнародного права, режим правового статусу учасника міжнародних правовідносин, загальні юридичні права і загальні юридичні обов'язки суб'єкта міжнародного права, умови, вимоги до суб'єктів міжнародного права, функції, структура, види правосуб'єктності та види суб'єктів права тощо [28, с. 71-72].

Д. І. Кулеба вказує на те, що міжнародна правосуб'єктність складається з таких основних елементів: правоздатність (здатність мати права та обов'язки), дієздатність (здатність здійснювати права та обов'язки), деліктоздатність (здатність бути суб'єктом відповідальності) [15, с. 72]. З цими елементами погоджується більшість дослідників, однак деякі автори виділяють й інші елементи характерні для міжнародної правосуб'єктності. В першу чергу мова йде про такий елемент як участь у міжнародній нормотворчості та здатність самостійно (індивідуально чи колективно) забезпечувати виконання норм

міжнародного права [28, с. 72]. Дискусія щодо змісту міжнародної правосуб'єктності та включення чи не включення до неї останніх двох елементів має значення, насамперед, для вирішення питання про специфічних суб'єктів міжнародного права. Як уже було сказано, епізодично специфічні суб'єкти міжнародного права (фізичні особи, міжнародні неурядові організації, інші юридичні особи) можуть вступати у відносини, які виникають на підставі норм міжнародного права, з іншими суб'єктами міжнародного права. Так, фізична особа може порушувати справу проти держави і бути стороною у ній в Європейському суді з прав людини. Однак, участі в міжнародній правотворчості, так само, як і у забезпеченні виконання норм міжнародного права, індивід брати не може. Не вдаючись у деталі цього питання, яке виходить за межі предмета нашого дослідження, зауважимо, що держава як первинний і основний суб'єкт міжнародного права повинна володіти всім обсягом міжнародної правосуб'єктності.

Перша спроба кодифікації міжнародно-правових ознак держави була здійснена у Міжамериканській конвенції про права та обов'язки держави 1933 р. (Конвенція Монтевідео). Згідно зі ст. 1 цієї Конвенції держава як суб'єкт міжнародного права має відповідати наступним критеріям: 1) постійне населення; 2) певна територія; 3) уряд; 4) здатність вступати у відносини з іншими державами [23].

Населення держави має бути сталим, стабільно проживати на території цієї держави, проте воно не обов'язково повинно бути гомогенним. Інакше кажучи, етнічний, національний його склад, релігійна приналежність та будь-які інші ознаки для суб'єктності держави значення не мають. Саме населення утворює народ держави, що виступає джерелом суверенітету, за відсутності якого жодне утворення не може претендувати на статус держави.

Державний суверенітет і держава влада реалізуються через діяльність уряду, який повинен здійснювати ефективний контроль над територією, забезпечувати централізований правопорядок, послідовне, стабільне і ефективне політичне управління.

В сучасному міжнародному праві територія як невід'ємне надбання держави гарантується і закріплюється принципами та нормами міжнародного права. Наприклад, згідно з положеннями Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. держави-учасниці будуть поважати територіальну цілісність кожної з них [13]. Для того, щоб публічно-політична організація розглядалася як держава, вона має володіти визначеною територією, контролювати її. При цьому розмір території значення не має.

Нарешті, міжнародна правосуб'єктність держави передбачає її участь у міжнародних відносинах. В той же час, відповідно до ст. 3 Конвенції Монтевідео 1933 р. «політичне існування держави не залежить від її визнання іншими державами. Навіть ще не визнана держава має право захищати свою цілісність і свою незалежність» [23].

Відповідно до з таких міжнародних актів, як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1973 р. [22] чи Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р. [8]. нації та народи також визнаються повноцінними суб'єктами міжнародного права. Однак, такий статус вони набувають при необхідності виборювати незалежність, звільнятися від колоніального гніту тощо. Загалом же, за нормальних умов, коли держава забезпечує інтереси народу, здійснює ефективне управління, нації і народи в міжнародних відносинах представляються державами.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що держава є основним суб'єктом міжнародного права, якому притаманні міжнародна правоздатність, міжнародна дієздатність, міжнародна деліктоздатність. У межах міжнародної дієздатності можуть бути окремо виділені такі важливі її елементи як участь у міжнародній нормотворчості і здатність самостійно (індивідуально чи колективно) забезпечувати виконання норм міжнародного права. Держави як публічно-політична організації, суб'єкти права загалом та міжнародного права, зокрема, володіють такими ознаками як суверенітет, постійне населення; територія; уряд, який ефективно здійснює владу на відповідній території; здатність вступати у відносини з іншими державами.

Важливою передумовою для ефективної реалізації державою своєї міжнародної правосуб'єктності є міжнародно-правове визнання. Незважаючи на те, що ні чинні норми міжнародного права, ні доктрина не пов'язують з необхідністю набуття державою свого статусу з визнанням, однак воно є важливою складовою для повноцінної участі держави у міжнародно-правових відносинах.

Сучасні дослідники дають багато визначень міжнародно-правовому визнанню держави, однак більшість сходиться на тому, що міжнародно-правове визнання держави – це односторонній правовий акт суб'єкта міжнародного права, яким констатується юридичний факт утворення нової держави та висловлюється намір вступити з новим суб'єктом міжнародного права у міжнародні правовідносини. [21, с. 35].

Сучасні наукові дослідження виділяють дві теорії міжнародно-правового визнання: конститутивну та декларативну. Суть конститутивної теорії полягає в тому, що для визнання держави суб'єктом міжнародного права необхідно міжнародно-правове визнання її іншими державами світу. Найбільш вразливі аспекти цієї теорії полягають у тому, що, по-перше, неясно, яка кількість визнань необхідна для набуття згаданої якості; по-друге, як показує практика, держави можуть існувати без загального визнання і вступати в ті або інші контакти з іншими державами. Уряди, що прийшли до влади неконституційним шляхом, також можуть з тим чи іншим ступенем ефективності представляти суб'єкта міжнародного права і без офіційного визнання [3, с. 100].

Ця теорія набула практичного втілення в політиці європейських держав після Віденського конгресу 1815 р. [1, с. 36]. До прикладів реалізації даної теорії можна віднести два випадки з європейської історії XIX ст. Так, Греція під час своєї боротьби за незалежність у 20-х рр. XIX ст. отримала міжнародне визнання і підтримку з боку інших держав і тому зуміла вибороти незалежність від Османської імперії. В той же час, поляки, які підняли повстання у 1830-31 рр., не змогли добитися створення власної суверенної держави, оскільки не мали міжнародного визнання від інших країн. Результати цих подій стали

наслідком домінування в ХІХ – на початку ХХ ст. конститутивної теорії міжнародно-правового визнання.

Декларативна теорія передбачає, що для міжнародно-правового визнання держави потрібен лише сам факт існування держави. Цей принцип закріплюється у вже згаданій Конвенції Монтевідео 1933 р., а також підтримується більшістю науковців. Відповідно до нього життєздатні держави, які виникли в результаті реалізації права націй на самовизначення, мають право на існування незалежно від їх визнання.

Існує три основні форми визнання держави: *de facto* (визнання іншою державою існування держави фактично, але не на офіційному рівні), *de jure* (визнання держави на офіційному рівні) і *ad hoc* (визнання існування держави для конкретної справи). Визнання *де-факто*, зазвичай, застосовується тоді, коли уряд певної країни ще не впевнений у тому, що новосформована держава чи її керівництво достатньо життєздатні. Визнання *де-юре* – повне, остаточне. Воно, як правило, тягне за собою встановлення дипломатичних відносин. Визнання *ad hoc*, як правило, використовується тоді, коли держави не бажають визнавати існування один-одного, однак для вирішення певних конкретних задач, вони вимушені піти на певні дипломатичні контакти [20, с. 66].

Проведений в межах першого розділу огляд теоретичних положень щодо міжнародної правосуб'єктності держав, її складових елементів, а також поняття міжнародно-правового визнання держави буде використовуватися як теоретичне підґрунтя для встановлення міжнародної правосуб'єктності Української Держави періоду Гетьманату.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ПЕРОДУ ГЕТЬМАНАТУ ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Після падіння Центральної Ради 29 квітня 1918 року в Україні замість колишньої УНР, було проголошено Українську Державу на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Від початку свого існування новому українському керівництву доводилось зважати на події, які передували проголошенню нової держави, а саме, окупацію України військами більшовиків, підписання Брестського договору і, як наслідок, вигнання більшовиків з території українськими військами за підтримки країн Центрального блоку. Саме від цих позицій Українській Державі і доводилось відштовхуватись при побудові власної зовнішньої політики за весь недовготривалий період свого існування.

Зовнішня політика Української держави, перш за все, була направлена на встановлення дружніх відносин з країнами Четверного союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Османською імперією.

У спадщину від УНР Українська Держава дістала чотири посольства 1-го рангу в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, діяльність яких була підтверджена постановою гетьманської Ради Міністрів від 21 червня 1918 р. [11, с. 104]. Найважливішою країною в цьому списку була Німеччина. Послом України в Берліні було призначено Федора Штейнгеля.

Від перших днів державотворчої діяльності гетьман П.Скоропадський, на відміну від голови Центральної Ради М.Грушевського, встановив і підтримував тісні стосунки з представниками Німеччини у Києві – послом бароном Альфонсом Муммом фон Шварценштайном, головнокомандувачем німецькими військами в Україні, генерал-фельдмаршалом Германом фон Ейхгорном та його начальником штабу генералом Вільгельмом Гренером. У сфері зовнішньої політики України ними спільно з П. Скоропадським пріоритетними завданнями вважалися дотримання вимог щодо незалежності від Росії та сприяння розвитку політичних і економічних стосунків на засадах Брестських угод. Завдяки цьому

2 червня 1918 р. Німеччина офіційно визнала Українську Державу, а 24 липня ратифікувала Брестський мирний договір [7, с. 178].

У вересні 1918 року відбувся візит П. Скоропадського до Берліна, де загалом були обговорені питання погодження лінії українсько-російського кордону, визнання Криму автономною частиною Української держави, виділення Україні частини з озброєння Чорноморського флоту – лінкора, крейсера, 11 есмінців, кількох підводних човнів та ін. [7, с. 183].

Складніше розвивалися відносини Української Держави з Австро-Угорщиною. Українським послом у Відні спочатку був А. Яковлів, а згодом у червні 1918 р. було призначено В. Липинського. Труднощі у відносинах з цією державою, зокрема, проявлялися у тому, що саме Австро-Угорщина стала єдиною країною з представників Четверного союзу, яка відмовилась ратифікувати Брест-Литовський договір.

Причиною цьому були положення у договорі щодо захисту інтересів Польщі, тому австрійський уряд шукав приводу для невиконання домовленостей, досягнутих у Бресті. Знайти такий привід виявилось неважко. Так, згідно з Протоколом підписаним 7 лютого 1918 р., Україна зобов'язувалась поставити Австро-Угорщині значну кількість продовольства, а впевненості в тому, що вона зможе виконати цю угоду, не було. Австро-Угорщина звинуватила (справедливо) українську сторону у розголошенні цієї домовленості між двома країнами. Крім того австрійський уряд вимагав пересунення кордону на Холмщині і Підляшші на користь майбутньої польської держави [26, с. 76].

Досить теплі міжнародні відносини склалися у Гетьманаті з Болгарією, послом у якій був О. Шульгін. Зокрема, 15 липня 1918 р. у Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами Брестського мирного договору між Українською Державою та Болгарією. Українську грамоту за підписом гетьмана П. Скоропадського передав український посол у Відні В. Липинський, болгарську за підписом царя Фердинанда – легальний радник болгарського посольства у Відні в ранзі *charge d'affaires* Джебаров [5, с. 49].

Досить сприятливими були і україно-турецькі стосунки. Так, 22 серпня 1918 р. у Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами між Українською Державою та Туреччиною. Українську сторону репрезентував В. Липинський, турецьку за підписом султана Магомета V турецький посол у Відні Гільмі-Паша [5, с. 49]. В подальшому Османська імперія продовжувала виявляти дружнє ставлення до українців, зокрема, надавши тимчасовий притулок евакуйованим з Криму під натиском військ більшовицької Росії 1920 р. антирадянським військовим формуванням та біженцям з України [7, с. 195].

Складними були відносини Української Держави з країнами Антанти, причиною цьому було те, що більшість дипломатів Франції, Англії та США вважали П. Скоропадського германофілом, а Україну розцінювали як частину Великої Росії. Таке ставлення представників Антанти, особливо французів, дуже обурювало гетьмана, який хотів зустрітися у Києві з офіційною особою від цього блоку, щоб мати можливість переконати його у тому, що в Україні «порядок мог быть поддержан лишь Гетманством». Звичайно, гетьман розумів, що позиція Антанти була значною мірою сформована «теми русскими кругами, которым Антанта верила, но которые фактически ничего не понимали» [27, с. 311].

Все таки необхідно зазначити, що під кінець правління П. Скоропадського стосунки між Україною і країнами Згоди таки погирлялися. Причиною цьому стали останні події на фронтах Першої світової війни, що завершилися капітуляцією Центральних держав. Яскравим підтвердженням зміни політичного курсу Антанти стосовно Української Держави є слова Ф. Фоша – відомого французького маршала Першої світової війни, який стверджував, що необхідно встановити тісні стосунки з Україною, домовитися з її урядом про порядок і сили інтервенції, а також доручити керівництво операціями в Україні командувачеві Дунайській армії генералові А. Бертело, який має виставити на Півдні України 12 французьких і грецьких дивізій [7, с. 233-234]. Французький же віце-консул у Києві Е. Енно, який розташувався в Одесі, чотири рази звертався телеграмами до німецького командування, в яких категорично

заявляв, що Антанта визнає єдиний уряд в Україні гетьмана П. Скоропадського [7, с.233].

Налагоджувалися стосунки Української Держави й з іншими державами, зокрема й з новоутвореними на руїнах Російської імперії: Фінляндією, Грузією, Вірменією, Білоруссю, Доном, тощо. Певні здобутки мали місце і у відносинах з нейтральними державами, які не брали активної участі в Першій світовій війні чи революційних подіях у Росії: Швейцарією, Швецією, Іспанією, Норвегією. Можна стверджувати, що ці країни сприймали Українську Державу як самостійного суб'єкта міжнародного права, а не частину Росії.

Важливою подією в цей період також стало підписання прелімінарного миру з Радянською Росією 12 червня 1918 р. Проте наприкінці осені 1918 р. склалися абсолютно несприятливі умови для існування Гетьманату. Німеччина і її союзники програвали на всіх фронтах Першої світової, як наслідок, капітулювавши 11 листопада, чим відразу ж скористалися більшовики.

13 листопада Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет ухвалив постанову про анулювання Брестського мирного договору. У постанові лицемірно декларувалося, що народи Росії, України, Прибалтики, Криму і Кавказу будуть самі вирішувати свою долю, містився заклик їх до братського добровільного союзу з Російською Федерацією. При цьому Москва обіцяла повну підтримку у боротьбі за встановлення радянської влади [7, с. 235].

Наслідком цього акту стала низка подій, в результаті яких своє існування припинила не тільки держава П. Скоропадського, а й усі українські державні утворення періоду Української Революції.

Таким був історичний фон у період існування Української Держави. У контексті цього процесу Гетьманат намагався реалізувати себе як суверенну державу та суб'єкта міжнародних відносин. На базі проведеного у рамках першого розділу цієї роботи дослідження, спробуємо виявити, наскільки це вдалося.

Українська Держава П. Скоропадського брала активну участь в укладенні міжнародних договорів, тобто в творенні норм міжнародного права, так в

результаті складних переговорів 12 червня 1918 року був підписаний Прелімінарний мир між Українською Державою і Радянською Росією. Результатом відносин Гетьманату з Всевеликим Військом Донським стало підписання кількох договорів між цими державними утвореннями. Так, 7 серпня 1918 р. була підписана угода про співпрацю, відбувся обмін дипломатичними місіями, 14 вересня – укладено договір з питань торгівлі й промисловості, 28 вересня – митну угоду [17, с. 71].

Важливими були домовленості Української Держави з Німеччиною підписані під час візиту П. Скоропадського до Німеччини 4-18 вересня 1918 р., де були визначені питання погодження україно-російського кордону, визнання Криму українською автономією, врегульована проблема належності Чорноморського флоту Україні.

Певних успіхів досяг Гетьманат і в реалізації своїх міжнародних зобов'язань. 9 лютого 1918 року УНР і країни Четверного союзу підписали Брестський договір, згідно зі ст. 7 цього якого Україна зобов'язувалась постачати до країн Центрального блоку, перш за все Німеччини та Австро-Угорщини, продовольчі товари та сировину необхідну для промислових підприємств. Українська Держава, як правонаступниця справно виконувала ці угоди. Підтвердженням цього факту можна вважати й успішну двосторонню ратифікацію цього договору всіма членами Четверного союзу крім Австро-Угорщини [7, с. 482]. Іншим фактом, що доводить справне виконання Україною Брестських домовленостей можна вважати підписання 10 серпня 1918 року нового протоколу між Українською Державою і Німеччиною, який продовжено термін чинності договору до 30 червня 1919 р. та передбачено, що Україна експортуватиме до Центральних держав 35 % своєї металопродукції, майже 35% врожаю хліба, 20% виробленого спирту, 10% цукру, а також іншу сільськогосподарську продукцію, зокрема, 11 млн. пудів м'яса. Так, у вересні 1918 р. з 69 млн. пудів зібраного збіжжя підлягало експортові 24,2 млн. Відповідно, Центральні держави мали забезпечити Україну, передусім, вугіллям – 9 млн. пудів, майже 5 тис. тонн нафтопродуктів щомісячно та

устаткуванням для промисловості, а також надати кредит на суму 1 млрд. німецьких марок [7, с. 184]

Добросовісно виконувала Українська Держава договори з Доном про постачання зброї. Завдяки українській зброї було повноцінно споряджено три донські козачі корпуси [7, с. 215].

Хоча розуміння концепції держави як суб'єкта міжнародного права, викладене нами у першому розділі, сформулося в доктрині та набуло нормативного закріплення вже по тому, як Гетьманат припинив своє існування, сьогодні ми можемо оцінити, наскільки Українська Держава відповідала критеріям і ознакам держави як суб'єкта міжнародного права.

Безумовно, Українська Держава мала такі невід'ємні ознаки держави як постійне населення та територію. Адміністративно-територіальний поділ України складався з 9 губерній: Волинської, Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Харківської, Холмської та Чернігівської, а також двох округ: Поліської та Таврійської [1, с. 232]. Наявність адміністративно-територіального поділу держави, підконтрольність цих територій (хоча й з певними винятками в умовах війни), на нашу думку, є незаперечним аргументом на користь того, що Українська Держава дійсно мала постійне населення та територію

В Українській Державі існувала чітка структура вищих органів влади, визначена Законом про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р. Головою держави і вищим органом влади в Українській Державі був гетьман, виконавча влада належала Раді міністрів, а судова – Генеральному Суду Української Держави [14, с. 454-458]. Українській Державі була притаманна чітка організація вищих органів влади та відповідна їх дієвість.

Здатність вступати у міжнародні відносини з іншими державами також підтверджується наведеним нами оглядом подій 1918 р. та процесів міжнародної взаємодії Української Держави періоду Гетьманату.

Значний інтерес представляє дослідження питання міжнародно-правового визнання Української Держави іншими державами.

Під кутом зору декларативної теорії Українську Державу однозначно можна вважати суб'єктом міжнародного права, адже цього достатньо самого факту проголошення держави. Однак, положення конститутивної теорії вимагають вважати суб'єктом права лише ту державу, яка здобула визнання інших країн світу.

Гетьманський уряд налагоджував відносини з урядами інших держав. Веліся переговори з Швейцарією, Іспанією, Данією, Швецією, Норвегією, Голландією, Італією, Персією. Добрі відносини встановилися з державами, що утворилися на території колишньої царської Росії: Фінляндією, уряд якої очолив давній друг гетьмана П. Скоропадського генерал Маннергейм, Грузією, Литвою, Естонією. Якщо Центральна Рада мала офіційні дипломатичні відносини лише з Німеччиною, Австро-Угорщиною і Туреччиною, то Українська гетьманська держава обмінялася посольствами з 12 країнами. Загалом її визнали "де факто" або "де юре" 30 держав світу [10, с. 5].

Таким чином, спираючись на констатацію цього широкого кола дипломатичних зв'язків, можна абсолютно точно стверджувати, що й в рамках конститутивної теорії Українську Державу можна вважати суб'єктом міжнародного права.

Отже, історичні факти при їх співставленні з сучасними теоретичними уявленнями про міжнародну правосуб'єктність держав переконливо свідчать про наявність міжнародної правосуб'єктності Української Держави періоду Гетьманату.

РОЗДІЛ 3. ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Як було доведено у попередньому розділі, Українська Держава П. Скоропадського дійсно була суб'єктом міжнародного права. Для оцінки впливу на сучасність подій, які відбувались у період існування Гетьманату, на нашу думку, необхідно проаналізувати здобутки Української Держави у зовнішньополітичній сфері та прорахунки, які призвели до краху гетьманського правління в Україні

Українська Держава проіснувала в історичному контексті дуже нетривалий час, однак, навіть цей короткотривалий період відзначився значними здобутками та досягненнями. Наслідки міжнародної діяльності Гетьманату були відчутними лише в той історичний момент, а й певним чином вплинули на сучасність.

Серед основних досягнень Гетьманату Скоропадського на міжнародній арені можна виділити:

- 1) визнання де-юре і де-факто суверенітету України з боку близько 30 країн світу;
- 2) підписання прелімінарного миру з РРФСР, що не тільки знизило напругу на україно-російському кордоні, а й дозволило відновити залізничне і телеграфне сполучення з Росією;
- 3) ратифікація Брестського договору всіма країнами Четверного союзу крім Австро-Угорщини;
- 4) налагодження дружніх дипломатичних відносин з державними утвореннями Півдня Росії: Кубанню і Доном.

Однак були у дипломатії Гетьмана і поразки та прорахунки, деякі з них стали фатальними. На нашу думку, в першу чергу, до них належать:

- 1) неможливість налагодження тісних стосунків з країнами Антанти і, як наслідок, фактична одновекторність зовнішньої політики Гетьманату, зорієнтована на держави Центрального блоку;

2) незлагодженість конфліктних питань у стосунках Української Держави з Австро-Угорщиною, що послаблювало позиції Гетьманату у відносинах Центральними Державами;

3) консерватизм Української Держави у внутрішній політиці проявлявся і у політиці зовнішній. 14 листопада 1918 року у своїй «Грамоті до українського народу» проголосив про зміну направленості політики Гетьманату в сторону федерації з Росією.

Зазначені невдачі, на нашу думку, стали найбільш катастрофічними у зовнішньополітичній діяльності Української Держави і великою мірою сприяли її краху, як і втраті надії на незалежність України від більшовицької Росії.

Саме неможливість своєчасної переорієнтації на стосунки з Антантою позбавила Українську Державу можливості спертися на зовнішню підтримку в протистоянні з північним сусідом, а зміна, хоча й вимушена, вектору на федерацію з Росією ще більше згуртувала опозицію до гетьмана всередині країни. Наслідком цих промахів у політиці Української Держави стало спочатку повстання антигетьманських сил, що спричинило падіння Гетьманату, а разом з ним – і Української Держави 14 грудня 1918 р. А згодом неспроможність Директорії захистити українську незалежність і взагалі обернулася окупацією України більшовиками.

Проаналізувавши здобутки та прорахунки Української Держави у міжнародній політиці, можна підвести певні підсумки і встановити вплив існування Української Держави на майбутнє сучасної незалежної України. Досвід помилок, які призвели до падіння Української Держави, вочевидь, є досить цінним для того, щоб не втратити нашу державність знову, як це сталося в період Української Революції 1917-1921 років

Слід визнати, що сучасна Україна перебуває в набагато кращих геополітичних умовах ніж ті, які існували в період Української Держави П. Скоропадського. Необхідно погодитися з думкою С. В. Кульчицького, який вважає, що в період існування Української Держави в міжнародному співтоваристві було дійсно мало справжніх прихильників української

незалежності і той факт, що за весь недовготривалий період свого існування Українська Держава здобула міжнародно-правове визнання значної кількості держав світу є великим досягненням гетьманської дипломатії. Як справедливо зазначає С. В. Кульчицький, «зараз у світовому співробітництві є чимало прихильників української незалежності. Можна сказати навіть більше: відверті противники незалежної України не наважуються, як правило, оприлюднювати свою позицію» [16, с. 12].

Сучасна Україна з усіма своїми внутрішніми проблемами та навіть з урахуванням анексії Криму і конфлікту на Сході, є визнаною державою. І навіть Російська Федерація, політики і громадські лідери якої періодично дозволяють собі висловлювати сумніви щодо об'єктивних підстав для існування нашої держави, свого часу визнала незалежну Україну, встановила з нею дипломатичні відносини та підписала низку багатосторонніх і двосторонніх угод. Визнання України більшістю держав-членів Організації Об'єднаних Націй у 1991 році та пізніше мало під собою низку причин, серед яких найважливіші обумовлені політичними чинниками і обставинами розпаду СРСР. Однак і те, що в період Української революції Українською Державою була здійснена досить дієва спроба здобути незалежність і виступити повноцінними суб'єктом міжнародного права, на нашу думку, теж справило значний вплив на сприйняття світовою спільнотою сучасної України.

Факт визнання Української Держави низкою країн у 1918 році несе в собі глибинний зміст, який не обмежується вузьким історичним контекстом. Уже тоді українці були визнані як окрема нація, яка має право на власний суверенітет і власний розсуд у вирішенні справ своєї країни. Саме цей факт вимушене було враховувати радянське керівництво у процесі обговорення створення Радянського Союзу, й саме це можна розглядати як одну з причин того, що Україна увійшла до складу СРСР, як окрема республіка, а не як частина РСФРР. Згодом це вилилося в наділення, хоч і в обмеженому обсязі УРСР міжнародною правосуб'єктністю – Радянська Україна була членом ООН та виступила підписантом низки міжнародних договорів. При цьому мусимо

визнати, що в період існування СРСР жодної самостійної політики УРСР не проводила й була повністю залежною в своїх діях на міжнародній арені від вказівок з Москви.

Вважаємо, що історична пам'ять про здобутки періоду національно-визвольних змагань стала важливим чинником і в розвитку подій кінця 80-х початку 90-х років XX ст., у результаті чого Україна отримала власну незалежність.

Особливо важливим є аналіз прорахунків у зовнішній політиці Гетьманату, які відіграли вирішальну роль у його падінні. Одновекторність зовнішньої орієнтації Української Держави та курс на співробітництво з державами Центрального блоку, безумовно, були вимушеною стратегією. Саме військова сила сала Центральних держав дала гетьману можливість прийти до влади, а Антанта вважала уряд П. Скоропадського маріонеткою в руках Центральних держав. У той же час, аналіз подій останніх десятиліть свідчить про те, що й намагання маневрувати між прозахідною і проросійською орієнтацією не стало засобом для успішності держави. Відсутність у політичній еліті України кінця 1990-х – початку 2000-х років жорстких ціннісних імперативів, домінування корисливих мотивів над інтересами держави стали причиною кривавих подій на Майдані та зовнішньої агресії. Відтак, ми робимо висновок, що кон'юнктура політика в міжнародних відносинах не може бути успішною, навіть у короткостроковій перспективі. Лише зважені рішення у зовнішньополітичній сфері на користь власного народу мають шанс на практичну реалізацію і повинні бути основним пріоритетом.

Зміна зовнішньої політики Української Держави у бік федерації з небільшовицькою Росією 14 листопада 1918 року взагалі стала фатальним кроком. Саме цю подію антигетьманська опозиція використала як привід для повстання проти Гетьманату. Ми можемо розглядати різні версії з приводу того, чи мав Гетьман інший вихід у тій ситуації, однак очевидно, що проросійська переорієнтація стала фатальною для Гетьманату і для надій на українську незалежність загалом.

Який же історичний урок може винести сучасна Україна з помилок гетьманської дипломатії? На нашу думку, декілька:

- По-перше, ніколи не слід обирати одновекторну зовнішню політику, необхідно орієнтуватись на широке коло міжнародних партнерів, що не тільки допоможе уникнути зовнішніх загроз, а й призведе до взаємовигідного міжнародного співробітництва. Однак відносини з іншими державами мають бути саме партнерськими, не можна приносити в жертву суверенітет держави задля досягнення певної ситуативної вигоди.

- По-друге, необхідно проводити зовнішню політику відповідно до вимог часу, й завжди орієнтуватись на основні тенденції у міжнародній політиці.

- По-третє, варто завжди зважати на думку громадянського суспільства своєї країни. Рішення гетьмана про плани приєднання України до федерації з Росією і стало тим каталізатором, що збурило українське суспільство й у результаті призвело до падіння Гетьманату. Очевидною є аналогія з рішенням В. Януковича відмовитися від асоціації з Європейським Союзом, яке стало відправною точкою Революції Гідності. Політики і державні діячі не є суверенами і не можуть в умовах сучасного світу не зважати на дійсні прагнення народу. Саме народ є джерелом суверенної влади і саме він має визначати напрям свого розвитку.

Сучасне міжнародне право не можна назвати досконалим, проте воно передбачає низку принципів, ціннісних орієнтирів та достатньо справедливий підхід до оцінки внутрішньої та зовнішньої діяльності кожної держави. Не відкидаючи впливів економічного та силового характеру, за допомогу яких іноді вирішуються питання існування та зникнення держав, все ж відзначимо, що воля власного народу, виражена зовнішня політика та неухильність слідування курсу на інтеграцію в європейський цивілізаційний простір (до якого Україна належить історично, культурно і ментально, незважаючи на всі зовнішні намагання заміни української ідентичності російською чи так званою «євразійською») є єдиною можливим шляхом збереження незалежності і суверенітету нашої держави.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Суб'єктом міжнародного права визнається самостійне утворення, що виступає учасником міжнародних правовідносин, володіє в рамках цих відносин правами і обов'язками, може брати участь в утворенні та реалізації міжнародно-правових норм. Суб'єкти міжнародного права – це учасники міжнародних відносин, врегульованих нормами міжнародного права, які є носіями міжнародної правосуб'єктності, володіють юридичною незалежністю і здатністю самостійно здійснювати права і обов'язки, встановлені міжнародно-правовими нормами, а також несуть відповідальність за їх порушення. Історично першим та основним суб'єктом міжнародного права виступає держава.

2. Міжнародна правосуб'єктність як невід'ємна ознака суб'єкта міжнародного права, об'єднує кілька елементів, а саме, здатність бути носієм міжнародних прав та обов'язків; здатність своїми діями набувати права і здійснювати обов'язки в сфері міжнародних правовідносин; здатність самостійно нести міжнародно-правову відповідальність за свої дії; здатність брати участь у процесі міжнародної правотворчості; здатність самостійно (індивідуально чи колективно) забезпечувати виконання норм міжнародного права. Перші три елементи характерні для суб'єктів права в цілому, останні два – лише для суб'єктів міжнародного права

3. До ознак держави як суб'єкта міжнародного права слід віднести наявність суверенітету, джерелом якого є народ, постійне населення, певну географічно визначену територію, уряд, що здійснює ефективне політичне управління, та здатність вступати у відносини з іншими державами.

3. Міжнародно-правове визнання держави – це односторонній правовий акт суб'єкта міжнародного права, яким констатується юридичний факт утворення нової держави та висловлюється намір вступити з новим суб'єктом

міжнародного права у міжнародні правовідносини. У сучасній науці міжнародного права існує дві теорії міжнародно-правового визнання держави: конститутивна та декларативна. Суть конститутивної теорії полягає в тому, що для визнання держави суб'єктом міжнародного права необхідно міжнародно-правове визнання її іншими державами світу. Для декларативної теорії характерним є те, що для міжнародно-правового визнання держави потрібен лише сам факт існування держави.

4. Українська держава була утворена 29 квітня 1918 року. В період свого існування вона підтримувала тісні стосунки з країнами Четверного союзу, підписала прелімінарний мир з більшовицькою Росією, вступала в дипломатичні та договірні відносини з багатьма державними утвореннями на уламках колишньої Російської імперії, а також була визнана *de jure* чи, принаймні, *de facto* близько 30 державами світу.

5. Спираючись на досліджені історичні факти, можна стверджувати, що Українська Держава періоду Гетьманату здатна була самостійно виконувати і добросовісно виконувала свої міжнародні зобов'язання. Вона дійсно була суб'єктом міжнародного права, оскільки мала всі необхідні ознаки, притаманні такому суб'єкту, в першу чергу, такі, як здатність брати участь у процесі міжнародної правотворчості та здатність самостійно забезпечувати виконання норм міжнародного права.

6. З трагічного досвіду існування Української держави можна зробити певні висновки, які будуть корисними сучасній Україні у справі побудови власної ефективної зовнішньої політики. По-перше, ніколи не слід обирати одновекторну зовнішню політику, необхідно орієнтуватись на широке коло міжнародних партнерів, що не тільки допоможе уникнути зовнішніх загроз, а й призведе до взаємовигідного міжнародного співробітництва. Відносини з іншими державами мають бути саме партнерськими, не можна приносити в жертву суверенітет держави задля досягнення певної ситуативної вигоди. По-друге, необхідно проводити зовнішню політику відповідно до вимог часу, й завжди орієнтуватись на основні тенденції у міжнародній політиці. По-третє,

варто завжди зважати на думку громадянського суспільства своєї країни, враховувати ціннісні і моральні орієнтири українців та національні інтереси держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О.Д. Територія, кордони і адміністративно-територіальний поділ Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918). *Регіональна історія України*. 2009. № 3. С. 217-232.
2. Гай-Нижник П.П. Торгівельно-промислова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського 1918 р. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т.2. К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1997. С.353-396.
3. Гедін М.С. Українсько-румунські відносини напередодні та в період гетьманування Павла Скоропадського. *Вісник КНЛУ. Серія Історія, економіка, філософія*. 2012. № 17. С. 107-115.
4. Головченко В.І. Кримське питання в Українській політиці гетьмана П. Скоропадського. *Національна та історична пам'ять*. 2013. С. 192-201.
5. Дацків І.Б. Встановлення дипломатичних відносин Української Держави з країнами Четверного союзу. *Мандрівець*. 2009. №2. С. 45-50.
6. Дацків І.Б. Встановлення дипломатичних контактів Гетьманату П. Скоропадського з країнами Антанти. *Проблеми гуманітарних наук*. 2008. № 2 С. 37-47.
7. Дацків І.Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності 1917-1923 рр. дис. ... докт. істор. наук: 07.00.02 Київ, 2010. 489 с.
8. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_280
9. Дегтярьов С., Наумов А. Взаємодія Української Держави з Антантою: досвід зовнішньополітичної переорієнтації. В *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали учасників II-ої заочної науково-практичної конференції (Львів, 23 листопада 2018 року)*. Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2018. С. 16-21.

10. Дещинський Л.Є. Міжнародні зв'язки гетьманського уряду П. Скоропадського в період національної революції в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. С. 3-8.
11. Дорошенко Д.І. Історія України, 1917-1923. В 2-х тт.: Документально-наукове видання. Т. II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. К.: Темпора, 2002. 352 с.
12. Задорожній О.В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України: монографія. К.: К.І.С, 2014 с. 681.
13. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055
14. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
15. Кулеба Д.І. Міжнародна правосуб'єктність: теорія і її перспективи *Альманах міжнародного права*. 2010. №2 С. 70-83.
16. Кульчицький С.В. Місце гетьманської держави в українському державотворчому процесі 1917-1920 рр. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. С. 10-12.
17. Левик Б.С. Зовнішньополітичні орієнтири уряду Павла Скоропадського (за архівно-мемуарними матеріалами). *Схід*. 2017. № 4 С. 69-74.
18. Макарчук В.С. Східні кордони міжвоєнної Румунії (1918-1940): аспекти міжнародного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2 С. 23-34.
19. Гердеген М. Міжнародне право. К.: «К.І.С.», 2011. 516 с.
20. Международное право: учебник / отв. ред., Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. М.: Международные отношения, 1999. 624 с.
21. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
22. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
23. . Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. Date enacted: 1933-12-26. In force: 1934-12-26. URL:

<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>

24. Петренко І.Є. Дипломатична і військово-політична діяльність урядів Української Держави в Чорноморському регіоні (1918). *Національна та історична пам'ять*. 2013. С. 232-240.
25. Пономаренко О.О. Бессарабське питання в українсько-румунських відносинах у 1917-1918 роках. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007 р. № 89 С. 44-49.
26. Проданюк Ф. Українська Держава і країни Четверного союзу: основні напрямки взаємовідносин. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. С. 76.
27. Скоропадський П.П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / упорядник Ігор Гирич. К.: Наш формат, 2016. с. 480
28. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
29. Уська У.Р. Укладення та реалізація домовленостей між Австро-Угорщиною та УНР у Брест-Литовському 1918 р.: уроки дипломатичної боротьби. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2014. С. 120-127.
30. Degtyarev S.I., Zavhorodnia V.M. The Bessarabian Question in 1917-1918: the Relations of Romania, Bessarabia and Ukraine. *Bylye Gody*. 2018. Vol. 48, Is. 2. P.872-879.